

UOT: 811.512.162

GÜNTƏKİN BİNNƏTOVA*

NAXÇIVAN QRUPU DİALEKT VƏ ŞİVƏLƏRİNDƏ BƏZİ ARXAİZMLƏR
VƏ ONLARIN LEKSİK-SEMANTİK XÜSUSİYYƏTLƏRİ

XÜLASƏ

Arxaik sözlər dialekt leksikasının ən maraqlı və qədim qatını təşkil edir. Dilin həm fonetik, həm qrammatik, həm də leksik xüsusiyyətlərini bəzən eyni zamanda özündə birləşdirən bu leksik vahidlər çox qiymətli incilərdir. Azərbaycan dilinin dialekt sistemində özünəməxsus cəhətləri ilə seçilən Naxçıvan qrupu dialekt və şivələri belə söz və ifadələrlə zəngindir. Məqalədə bu şivələrdə işlədilən *ül*, *günü*, *ün*, *küz*, *yavımax*, *tülü* kimi arxaik sözlər tədqiqata cəlb edilmişdir. Bu sözlərin etimoloji izahı zamanı müasir ədəbi dil, türk dilləri və dialektləri, eləcə də türk dillərinə aid qədim yazılı mənbələrə istinad edilmişdir. Ən maraqlı cəhətisə belə sözlərin müasir ədəbi dilimizdə qoyduğu izlərdir. Tarixən söz yaradıcılığı prosesində fəal olmuş bu arxaik sözlər bir sıra sözlərin yaranmasında fəal iştirak etmiş, bu gün müxtəlif fonetik və semantik dəyişmələrlə bəzi sözlərdə izlərini saxlamaqdadır. Belə ki, bu dialekt faktları müasir ədəbi dilimizdə quruluşca sadə söz kimi qəbul edilən bəzi leksik vahidlərin düzəltmə və ya mürəkkəb olduğunu söyləməyə əsas verir. Belə sözlər, eyni zamanda, dilin tarixi inkişaf prosesini izləmək baxımından çox əhəmiyyətlidir.

Açar sözlər: *leksika, şivə, dialekt, kök morfem, arxaizm*

Giriş. T.Hacıyev sözün ömrünü insan ömrü ilə müqayisə edirdi və bütün hallarda sözün ömrünün onu işlədən insanın yaşından çox-çox uzun olduğunu qeyd edirdi: “Elə söz var ki, yaranandan beş yüz il, min il sonra ömrünü bitirir. Eləsi var ki, iki min, üç min ildən sonra ümumi ünsiyyətdən çıxır. Elələri də var ki, millətlə yaranır, millətlə də qurtarır, millətlə qalır, yəni həmişə yaşayır” [Azərbaycanın Naxçıvan dialektoloji atlası: 2015, s.6]. O, dilin müxtəlif səviyyələri üçün baza rolunu oynayan dialekt leksikasında müəyyən dövrlərdə ədəbi dil üçün işlək olan, lakin zaman-dil münasibətlərində arxa plana keçən, dilin passiv lüğət fondunda özünə yer alan arxaizmləri ikinci qəbildən olan sözlər hesab edirdi. Belə sözlərin bu gün də dilin ilkin ictimai işini gördüyünü, yəni ünsiyyətə xidmət etdiyini qeyd edirdi. Qeyd edək ki, Azərbaycan dialekt sistemində özünəməxsusluğu ilə seçilən, çox sayda spesifik dil xüsusiyyətlərini bu gün də qoruyub saxlayan Naxçıvan qrupu dialekt və şivələri bu qəbildən olan söz və ifadələrlə zəngindir. Bunların bəzilərini nəzərdən keçirək.

Ül. Kiçik şalalə, qayalıqdan su sızması mənasını ifadə edən bu qədim leksem Ordubad rayonunun Kilit kənd şivəsində qeydə alınmışdır. – *Mağarada çoxlu üllər var, yuxarıdan aşağı axır.* Ül kökünün su anlamı ilə bağlılığı ilk baxışdan təəccüb doğursa da, türk dillərinə aid

mənbələr və şivə materialları maraqlı faktlar qarşıya qoyur. M.Kaşğarının “Divani lüğət-it-türk” sözlüyündən götürdüyümüz nümunələrə diqqət edək: **öl** (islaq, yaş, nəm), **öli/ölit** (islanmaq), **öliş** (nəmlənmək, nəmin yayılması) [Mahmud Kaşğari: 2006, IV, s.407, 408], **yul/yulak** (bulaq, çeşmə, su), **yolak** (çay) [Mahmud Kaşğari: 2006, I, s.263, III, s.17, 23, IV, s.692]. Əsasında öl/ul kökü dayanan bu sözlər birbaşa su anlamı ilə bağlıdır. Dərbənd dialektində də yaş, nəm mənasında *öyüş*, Çənbərek rayon şivələrində isə islatmaq mənasında *ülüt-mək* feili işlənir: – *Başını ülüt qırxım, qıl gözü-nə tökülür, camahatdan utammırsammı? Ül kökünün ur variantı Şamaxı şivələrində urramağ “suvarmaq” sözünün tərkibində indi də işlədilir: – Gördi çovan qoyuni çayın qırağında urruyır. Quba, Xaçmaz şivələrində ölən/öləng yaşillıq, çəmənlik mənasında işlənir. Tatar dilində isə ülən yaşıl ot anlamını ifadə edir [Tatar telenen dialektolojiq süzleq: 1969, s.474].*

Müasir ədəbi dilimizdə işlənən **göl**, **sel**, **su**, **bulaq**, **qurbağa/qulbağa** (İraq-türkman ləhcəsi), yaxud bu şivələrdə qeydə alınan xörək mənasını ifadə edən **sulu** (xörək-Kəngərli, Şərur), **suliyə** (su çox olan yer-Culfa), **sulux** (su çox olan yer – Şahbuz; yanıq və ya qabar zamanı dərinin altında su yığılı – Naxçıvan), İraq-türkman ləhcəsində isə yağış suyu yığılan yer mənasında işlənən **cülhə** sözlərinin də bu qədim kökdən qaynaqlandığını söyləmək olar. Məhz bu qədim

* Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu,
guntekin_binnatova@mail.ru

kök morfem vasitəsilə ədəbi dilimizdə bulaq və qurbağa sözlərini tərkib hissələrini asanlıqla ayırmaq olar. Bulaq quruluşca düzəltmə (bul/yul+aq/ak), qurbağa isə mürəkkəbdir (qur/qul+bağa). Qurbağa sözünün birinci *qur* hissəsini *göl* sözünün fonetik dəyişikliyə məruz qalmış forması (q→g, u→ö, r→l) kimi qəbul etsək və həmin canlının daha çox göldə yaşadığını nəzərə alsaq, bu leksemi belə anlamaq olar: göl bağı, yəni göldə yaşayan bağa.

Günü. Naxçıvan qrupu dialekt və şivələrinin əksəriyyətində işlədilən *günü* sözü çoxarvadlı kişinin arvadlarının bir-birinə verdiyi ad mənasını ifadə edir. Burada *günü* sözü ilə yanaşı, eyni anlamda *günübacı* ifadəsi də işləkdir. Bu söz Nürgüt kənd şivələrində qeydə alınmışdır: –*Arvadın birinə qabaxca bir qızıl üzük alır, deyir kin, günübacılarına bildimə ha:*.

Qeyd edək ki, türk dili dialektlərində bu sözün *günü*, qırğız ədəbi dilində *künü* variantı eyni mənada işlənir [Севортян: 1980, ст.105]. Bu mənada bəzi türk dilləri və dialektlərində *gün* və *-daş* şəkilçisinin birləşməsindən yaranan *qündəş* (türkmən), *qündəş* (uyğur), *kunda*^oş (öz-bək), *kündes* (qazax, noqay, qaraqalpaq), *kündöş* (qırğız) formaları da işlədilir [Севортян: 1980, ст.105]. Lakin E.V.Sevortyan, eyni zamanda, bu sözün türk dillərində *qünü/quni/gününi/kü:nü/küni/küne* fonetik variantlarında *qıs-qanmaq, xoşlamamaq, zəhləsi getmək* mənalarını ifadə etdiyini də vurğulayır. O, sözü iki hissəyə ayırır: *qün/kün/gün* kök, *ı* isə feildən sifət düzəldən şəkilçi. Bu kök əsasında bir sıra türk dillərində *künülemek/kunlemek/künla/künna* (qıs-qanmaq və paxıllıq etmək anlamında) feillərinin yarandığını da qeyd edir [Севортян: 1980, ст.105].

Bu qədim leksik vahid M. Kaşğarının sözlüyündə də qeydə alınmışdır: *Kününin qülünə təgü yağı* “gününün külünə qədər düşmən” (günü günüyə düşməndir, hətta birinin külü o birisinin gözünə sovrulur) [Mahmud Kaşğari: 2006, III, s.221].

B. Əhmədov *günü* sözünü iki cür izah edir. O, *gün* kökünün müxtəlif türk dillərində adam, xalq, əhali, qadın mənalarında işləndiyini nəzərə alaraq, bu sözün *gün* (ad) və *-ü* şəkilçisinin birləşməsindən yarandığını hesab edir. Qeyd edək ki, M. Kaşğarının verdiyi digər nümunələrdə kökün qadın mənasını ifadə etdiyi aydın olur: *kunçuy* –xatundan bir dərəcə aşağı olan

qadın [Mahmud Kaşğari: 2006, III, s.225], *künq-cariyə*, kəniş [Mahmud Kaşğari: 2006, IV, s.358]. B. Əhmədov digər izahda isə kökün feil olduğu qənaətinə gəlir: “Amma onun feil mənası, yandırmaq anlamı unudulmuşdur. Məhz elə günəş, göynəmək sözlərinin kökü də yandırmaq mənalı feilin törəmələri olub, bu sözlə bağlanır. Gün feili – ü şəkilçisi ilə birləşib yandıran, göynədən adam “günü” sözünü formalaşdırmış olur” [Əhmədov: 1994, s.85].

Fikrimizcə, sözün yandırmaq, göynəmək feilləri ilə bağlanması daha inandırıcıdır. Burada lap qədimdən bəri xalq arasında inanılan və həyata keçirilən bir mərasimi xatırlayaq. Həyat yoldaşını itirmiş kişi əgər yenidən evlənərsə, ikinci arvadı evinə gətirdiyi gün yaxın adamları ölə qadının qəbrini ziyarət edərdilər. İnanardılar ki, ölə qadının ruhu ikinci arvadın gəlişini duyur və hətta çürümüş sümükləri belə qəbirdə od tutub yanır. Bu yangını soyutmaq üçün qəbrin üzərinə sərin su səpərdilər. Bu inancın özü gününün yandırmaq, göynətmək anlamı ilə bağlı olduğunu təsdiqləyir.

Ün (Naxçıvan, Şahbuz, Şərur) – səs. –*Həyətdən ün gəlir* (Naxçıvan); –*Dağlar, səndə nəyim qaldı, Əlim yetməz, ünüm çatmaz* (Kolanı). Bu şivələrdə həm də eyni kökdən törəyən *ünnəməx'* “çağırmaq, səsləmək”, *ünnənmək* “tanınmaq, məşhurlaşmaq” feili də işlədilir. –*Əsgər yaxçı işçidi, ünnənib* (Naxçıvan).

Əksər türk dillərində işlək olan, dilçilik ədəbiyyatında haqqında çox bəhs edilən bu sözün şivələrimizdə müxtəlif fonetik variantları ilə rastlaşırıq. Belə ki, Göyçay şivələrində in (*–Mənim inim ona çətin çata*), Biləsuvar şivələrində isə *iy-ciyi kəsilmək* frazeoloji birləşməsinin tərkibində iy variantı (*–Onların iyi-ciyi kəsildi*) müşahidə olunur. Salyan şivələrində müasir ədəbi dilimiz üçün xarakterik olmayan uzanan ü səsli variantı da müşahidə olunur. Mürəkkəb sözün tərkib hissəsi kimi də çıxış edən *ü:n-ü:nsözü* “soraqlaya-soraqlaya” mənasını ifadə edir. –*Dünənnəri bazarda sütiü:n-ü:n axtarırlardı*. Qazağ rayon şivələrində isə bu sözün daha qədim *üñ* variantı da müşahidə olunur: –*Üñüm sa: çatme:r*.

Müasir ədəbi dilimizdə son dövrlərə qədər yalnız “*əlim yetməz, ünüm çatmaz*” ifadəsində yaşayan bu söz ədəbi dilə yenidən qayıdır. Bu gün *ünlü* sözü artıq məşhur sözünün yerini almaqdadır. Türkiyə türkcəsinin təsiri ilə ədəbi di-

limizdə dirilən bu söz, həm də asan tələffüzü, dilə yatımlılığı ilə digər qarşılığını(məşhur) üstələməkdədir.

Qeyd edək ki, müasir Türkiyə türkcəsində səs mənasında *oy* sözü də var. Bu söz məhdud dairədə yalnız seçkilərlə bağlı olaraq *oy almaq* "səs almaq", *oy vermək* "səs vermək" ifadələrində işlədilməkdədir. Müasir ədəbi dilimizdə *söz-sov*(qərb qrupu dialekt və şivələrində *söz-soy*) leksemnin ikinci tərkib hissəsində(*sov*), *söyləmək*, *söymək*, *haylamaq*, *hoylamaq*, *küy*, *züy*(tutmaq) sözlərində də eyni mənə, yəni səs anlamı öy/oy/ay/üy kökü dayanır. Bu xüsusiyyət "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanlarında "*soy soylamaq*" ifadəsində, eləcə də türk dillərinə aid yazılı mənbələrdə, klassiklərimizin dilində "demək", "söyləmək" mənasında işlənən arxaik *aytmaq* feilində də özünü göstərir. Demək, Türkiyə türkcəsində, eləcə də müasir ədəbi dilimizdə sözlərin tərkibində öy/oy/ay kimi səs anlamı ilə bağlı olan bu sözlər qədimün kök morfeminin müxtəlif səs keçidləri və əlavələri ilə müşahidə olunan fonetik variantlarıdır.

Küz. Əksər şivələrimizdə işlədilən bu qədim leksik vahid omonim səciyyəlidir və onun Naxçıvan qrupu dialekt və şivələrində bir neçə mənə çalarını müşahidə etdik. *Küz* Ordubad şivələrində payız mənasında işlədilir. –*Göygöl qəşəx' yerdə, orda ilin yazın da görərsən, küzün də görərsən* (Xurs). Ordubadda həm də payız alması anlamında *küzəyi alma* ifadəsi qeydə alınmışdır. Culfa rayonunun Külüs kənd şivələrində isə *küz* göy ot, çəmənlik mənasında işlədilir. Bu daha çox payızda göyərən ota aid edilir. – *Küzdə otuxannara ot atıram, xımirt-xımirt ye:llər*. Tədqiq edilən dialektin əksər şivələrində bu kökdən yaranan və payızda qırılan yun mənasında *güzəm/küzəm* sözü də işlənir. – *De:r ki, mənə güzəm ver, keçə toxuyum*(Siyəqut); – *Küzəm yunnan yorğan-döşək salırx* (Sabir); –*Küzəm çox uzun olmur, daramax çətindi* (Vələver).

Küz Culfa, Ordubad, Şərur şivələrində quzular üçün düzəldilən üstüörtülü yer mənasını da ifadə edir. –*Yaxçı gərməşov çubuğu kəsmişəm, quzulara gərəx' küz hörəm*. Lerik şivələrində bu mənada *küzliğ*, Gədəbəy, Qazax, Şirvanda *küzü*, Oğuzda isə *küzmək* sözü qeydə alınmışdır. *Küzmək* Qəbələ və Mingəçevirdə peyin tullamaq üçün tövlənin divarından açılmış xüsusi yer mənasında da işlədilir. Artıq bu-

rada *küzsözünü* payız ilə deyil, göz sözü ilə əlaqələndirmək daha doğru olardı. *Küzliğ/küzmək/küzü* dedikdə körpə quzular və ya buzov üçün tövlədə düzəldilmiş (bəzən tövlədən kənardə), xüsusi qapı qoyulmuş kiçik bir yer nəzərdə tutulurdu (Evin də ayrı-ayrı otaqlarının göz adlandırılmasını yadıma salaq). Körpə heyvanların tövlənin içində bu şəkildə ayrılması onların analarına yaxınlaşıb əmməməsi və böyük heyvanların ayağı altında qalmaması məqsədini daşıyırdı. Qeyd edək ki, *küz* (Cəlilabad, Füzuli, Göyçay, Xocavənd, Quba)/*küzləmək* bəzi şivələrdə şırımlarla müəyyən hissələrə bölünmüş əkin sahəsi və ya həmin şırım (Quba) mənasını da ifadə edir.

Tülü. Oğru, fırldaqçı mənasını ifadə edən bu söz Kəngərli, Sədərək, Naxçıvan, Şərur şivələrində işlədilir. – *Tülü gədədi, hər dəfə bir şey vırqınnıyar*(Muğanlı); –*Onnar bir-birinin boynuna atıllar, bir-birini tülü addandırılar* (Qaraçuq).

Bu qədim leksem bic, hiyləgər, oğru mənalarında müxtəlif fonetik variantlarlabir çox şivələrdə özünü göstərir: *tüli/tülü* (Meğri, Çənbərək, Borçalı)/*tüləx*(Gəncə, Şəmkir, Şuşa)/*tüləy* (Şamaxı)/*tüləngəl* (Qazax, İmişli, Mingəçevir, Oğuz)/*tülüngü* (Qazax). Fikrimizcə, müasir ədəbi dilimizdə işlənən *tülkü* də məhz elə bu sözlə bağlıdır.

Tülü sözü "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanında qəhrəman, yenilməz Salur Qazan haqqında deyilən "*Tülü quşun yavrısı*"(*tülü quşun balası*) ifadəsinin tərkibində də işlədilir. Təbii ki, burada *tülü* bu gün dialektlərimizdə işlənən mənfi anlamda deyil, Salur Qazan haqqında bu ifadə işlənməz. Burada sözün basan, tutan, alıcı mənalarına üstünlük verilmişdir.

Qeyd edək ki, M.Kaşğari "Divan"ında əsasında *tul* kökü dayanan bir neçə söz verilmişdir ki, bunlar da dağıtmaq, tutmaq, çarpmaq mənalarını özündə daşıyır: *tuldra*"dağıtmaq" [Mahmud Kaşğari: 2006, IV, s.569], *tuldurdu-atlığ anı tuldurdu*"atlı ona çarpdı"[Mahmud Kaşğari: 2006, II, s.189], *tuldradı-tuy tulduradı* "xalq hər yandan dağıldı" [Mahmud Kaşğari: 2006, III, s.383].

Qorqudşünaslıqda *tülü* sözünün mənşəyi haqqında müxtəlif fikirlər söylənmişdir. S.Əlizadənin dastana yazdığı izahında *Tülü quşu quzğunun bir növü olaraq göstərmişdir* [Kitabi-Dədə Qorqud:1994, s.224]. M.Seyidov isə bu

sözü iki hissədən ibarət hesab etmişdir: tu/to(dağ)+lu (böyük, uca) [Seyidov:1989, s.111, 114]. Demək, tülü quş uca dağ quşu kimi izah edilir. B.Abdulla sözün tülü yox, tulu olduğunu qəbul edərək Tulu quşun zoomorf olduğu və onun günəşlə bağlı “doğmaq” (Günəş tulu etdi) mənasına əsaslanmışdır. Tulu quş dedikdə Günəşlə, Ayla, işıqla bağlı zoomorf olan Simurq quşunun nəzərdə tutulduğu qənaətinə gəlmişdir [Abdulla:Bakı, 2005, s.134]. A.Hacıyevin bu söz haqqında fikirləri daha inandırıcıdır. O, M.Kaşğari “Divan”ında *tul* kökü ilə bağlı izaha əsaslanaraq bu kökün(tul) müasir dilimizdə işlənən “*tut*” feili və “tutmaq, “əhatə etmək” anlamlı *tu/to* arxaik feildən qaynaqlandığını yazır. “Feildən törəmiş bir çox quş adları kimi(məsələn, çalağan: çala-ğan, qırğı: qır-ğı) “tulu” sözü də tul arxaik feilinə -u ad düzəldən şəkilçinin əlavəsi ilə yaranaraq “dağdıcı, tutucu” mənasını ifadə etmişdir” [Hacıyev:2007, s.68]. Göründüyü kimi, tədqiqatçıların heç biri öz izahlarında şivə materiallarına müraciət etməmişlər. Halbuki dialekt materialları etimologiyası mübahisə doğuran bu sözün mənşəyinin müəyyənləşdirilməsində onlara yardımçı ola bilərdi.

Yavımax (Şəhur, Kəngərli, Sədərək)- işnişmək, uyğunlaşmaq, yaxınlaşmaq, yovuşmaq. – *Hələm indi-indi sa: yavıyır(Püsyən)*. Bu leksik vahid müxtəlif fonetik tərkiblə Cəbrayıl, Çənbərək, Karvansaray, Qax (yavumax), Qubadlı, İraq-türkman (yavuşğ) şivələrində də eyni mənada işlənir: –*Yazabuğa naxıra yavımır* (Karvansaray); –*Təzə düyə əvə yavımır* (Qubadlı); – *Uçurtdum qara tavuq, Qondu Ərdəbil yavuşğ*(İraq-türkmən).

Yavımax quruluşca düzəltmə söz olub, **yav**(ad)+**ı**(feil düzəldən şəkilçi) hissələrindən ibarətdir. Yav kökü müasir ədəbi dilimizdəki yan(yanında, yanaşı sözlərinin tərkibində işlənir) sözünün fonetik variantıdır. Yav/yan: v→n, n→v səs keçidi göz qabağındadır. Qeyd edək ki, adlardan feil düzəldən –ı⁴ şəkilçisi müasir ədəbi dilimizdə olduğu kimi, şivələrdə də məhsuldardır, çox sayda sözlərin yaranmasında iştirak edir (vağanımaq, bekarımaq, genimək, sərinimək, loşumaq və s.). Ədəbi dilimizdə eyni mənada işlənən *yovuşmaq*(dialektal variantı *yavuşmaq*) sözü qədim yov/yav kökünü bu gün də mühafizə edir: yov+u+ş/yav+ı+ş.

Naxçıvan şivələrində əsasında *yav* kökü dayanan *yavux* ”yaxın” sözü də işlənilir: –*Bala, yavuşğa gəl*. Bu söz -lı şəkilçisinin əlavəsi ilə *nişanlı* mənasında “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanında da işlənilir: –*Yavuşqısı vardı, tez düğündirə etdilər* [Kitabi-Dədə Qorqud: 1994, s.161]

Yavuşq/yavux müasir ədəbi dillə müqayisədə “yaxın” sözünün metatezaya uğramış variantıdır. Bəzi şivələrdə yaxın sözünün *yoxun/yaxun* (Lerik) variantlarının işləndiyini də yadda saxlayaq. Müasir ədəbi dilimizdə “yaxın” sözünün düzəltmə söz kimi izahı mümkün deyil və sadə hesab edilir. Lakin dialekt faktları bu sözü də birhəcalı kökə və şəkilçiyə ayırmağa imkan verir: yaxın-yan/yav(n→v)+ıx.

Onu da qeyd edək ki, Naxçıvan qrupu dialekt və şivələrinin fonetikasında metateza hadisəsi geniş yayılmışdır və maraqlıdır. Bu, tədqiqatçıya sözlərin etimoloji izahının verilməsi və qədim köklərin bərpası işində çox yardımçı olur.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycanın Naxçıvan dialektoloji atlası (2015), Bakı, 308 s.
2. Mahmud Kaşğari, Divanü Lüğat-it Türk, tərcümə və nəşrə hazırlayan: Ramiz Əskər, I, II, III, IV(2006), Bakı.
3. Tatar telenen dialektoloqik süzleqe (1969), Kazan, 415 st.
4. Севортян Э.В. Этимологический словарь тюркских языков (1980), М, 395 s.
5. Əhmədov B. Azərbaycan dili şivələrində fono-semantik söz yaradıcılığı (1994), Bakı, 122 s.
6. Kitabi-Dədə Qorqud, tərtib edən: Samət Əlizadə (1994), Bakı, 265 s.
7. Seyidov M. Azərbaycan xalqının soykökünü düşünərkən (1989), Bakı, 442 s.
8. Abdulla B. Salur Qazan (2005), Bakı, 224 s.
9. Hacıyev A. Dədə Qorqud Kitabı: oxunuşlar, açıqlar (2007), Bakı, 214 s.

Гюнтекин БИННАТОВА

НЕКОТОРЫЕ АРХАИЗМЫ В ДИАЛЕКТАХ И ГОВОРАХ НАХИЧЕВАНСКОЙ ГРУППЫ И ИХ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ**РЕЗЮМЕ**

Архаичные слова образуют самый интересный и древний пласт диалектной лексики. Порою, эти лексические единицы, соединяющие в себе, одновременно, фонетические, грамматические, а также лексические особенности языка, являются его очень ценной составляющей. В диалектной системе азербайджанского языка такими словами и выражениями богаты диалект и наречия нахичеванской группы, выделяющейся своими самобытными особенностями. В статье к исследованию привлечены такие, употребляющиеся в этих наречиях архаизмы, как *ül, günü, ün, küz, yavımax, tülü*. В процессе этимологической трактовки этих слов автор широко обращается к образцам современной литературной речи, тюркским языкам и диалектам, а также к древним письменным источникам, имеющим отношение к тюркским языкам. Самой же, интересной особенностью можно считать тот след, который подобные слова оставляли в нашем современном литературном языке. Исторически, активно участвовавшие в процессе словообразования, эти архаизмы, принимая участие в появлении ряда слов, с различными фонетическими и семантическими изменениями, и по сей день, продолжают сохранять свои следы в составе некоторых слов. Таким образом, эти диалектные факты дают основание высказаться о некоторых, считающихся в нашем современном литературном языке простыми по строению, лексических единицах, как о сочиненных, или же, сложных. Такие слова, в то же время, весьма значительны и с точки зрения отслеживания процесса исторического развития языка.

Ключевые слова: *лексика, наречия, диалект, корневая морфема, архаизм*

Guntekin BİNNATOVA

SOME ARCHAISMS AND THEIR LEXICAL-SEMANTIC FEATURES IN NAKHCIVAN GROUP OF DIALECTS AND ACCENTS**SUMMARY**

Archaic words are the most interesting and ancient layers of dialect vocabulary. These lexical units that sometimes combine both phonetic and grammatical, as well as lexical features at the same time in itself are very precious pearls. Nakhchivan group of dialects and accents which is distinguished by the unique feature in the dialect system of Azerbaijani language is rich with such words and phrases. The article studies such archaic words as *ül, günü, ün, küz, yavımax, tülü* which are used in these accents. While the etymological explanation of these words modern literary language, Turkic languages and dialects, as well as the ancient sources belonging to Turkic have been quoted. The most interesting aspect is the traces left of such words in our modern literary language. Historically, these archaic words that were active in the word creation process have actively participated in the creation of a set of words, and have left their traces with the various phonetic and semantic changes in some of the words today. Thus, these dialect facts give basis to say whether some lexical units which are adopted as simple words in our modern literary language are derivative or compound. Such words at the same time are very important in terms of following the process of the historical development of the language.

Keywords: *vocabulary, accent, dialect, root morpheme, archaism*